

УДК 347.471.7

В.Д. ФУЧЕДЖІ

Одеський інститут внутрішніх справ Національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОДЕЛЮВАННЯ ПОНЯТТЯ “РЕЛІГІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ”¹

Досліджені засади та організаційно-правові форми відправлення колективно-релігійних культів і ритуальних обрядів, ведення релігійної діяльності в певних формалізованих організаційно-правових формах.

Розбудова України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави (ст.3 Конституції України [1]) неможлива без забезпечення свободи совісті, тим більше, що традиційно населення України є віруючим і повинно мати змогу задовольняти свої потреби у віросповіданні. При цьому слід мати на увазі, що держава відповідно до ст.11 Конституції України сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України. Відповідно, це надає державі можливості впливати на процеси консолідації та розвитку українського народу шляхом встановлення певних стимулювань і особливо шляхом упорядкування відповідних правовідносин.

Напрямки правового регулювання цих відносин знову ж таки встановлені в Конституції України. Це стосується основних засад рівності конституційних прав і свобод та рівності всіх перед законом. Зокрема, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Таким чином, в Конституції України змодельовані і встановлені засади рівності її громадян, у тім числі, й у релігійній сфері. Проте, не тільки рівними є лише громадяни України, але й інші фізичні особи, що реалізують на території України свободу совісті, до чого спонукають міжнародні домовленості та, зокрема, конвенції.

Для того, щоб визначитися у змісті права на рівність у здійсненні конституційного права свободи совісті, слід звернутися також і до ст.35 Конституції України, відповідно до якої кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. З огляду на обраний нами напрям дослідження нас цікавлять засади та організаційно-правові форми відправлення колективно релігійних культів і ритуальних обрядів, ведення релігійної діяльності в певних формалізованих, згідно законодавства України, організаційно-правових формах. Найбільш бажаною та врегульованою чинним законодавством є правова форма консолідації громадян України та інших

фізичних осіб через юридичну особу.

Питання про релігійні організації як юридичні особи є досить важливим для забезпечення спокою та стабільності в Україні. Це проявилось у релігійних протистояннях між греко-католицькими та православними релігійними громадами у Львівській та інших областях Західної України, де традиційно сильний вплив має католицизм. Зважаючи на цю та інші обставини, і навіть попри принципу невтручання держави у справи церкви, а церкви у справи держави, ми не можемо від цих проблем відмахнутися та ними не перейматися. Релігійні громади не можуть створюватися та діяти стихійно, ігнорувати встановлений у державі її позитивним правом порядок. Вони підпадають під дію загальних та спеціальних правил про створення та здійснення діяльності юридичних осіб як суб'єктів цивільного права, що визначені в Главі 7 Цивільного кодексу України [2] та інших спеціальних законів України.

Засади релігійних об'єднань в Україні знову ж таки визначені безпосередньо самою Конституцією України. Відповідно до її ст.35 здійснення права на свободу світогляду та віросповідання може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Також не допускається створення релігійних організацій екстремістського спрямування, зокрема, таких, які вводять людей в оману, застосовують психологічні методи обробки та зомбування населення, як це мало місце з “Білим братством”. До засад створення релігійних об'єднань на підставі аналізу зазначеної статті слід віднести такі, як: свобода світогляду та віросповідання, відповідність загальним засадам забезпечення та охорони правопорядку, імперативність вимоги щодо забезпечення здоров'я, не тільки психічного, але й фізичного. Мається на увазі, що в силу великого фізичного (простояти підряд декілька годин під час служби) та емоційного навантаження при відправленні культових обрядів здоров'ю прихожан може бути завдано шкоди. Таким чином, це безпосередньо стосується найвищої соціальної цінності в суспільстві: самої людини та її здоров'я. Крім того, це й стан моральності суспільства, освіти (особливо, коли деякі релігійні течії та секти противляться отриманню світської освіти своїми прихожанами), забезпечення охорони та захисту прав та свобод людей.

Важливо й те, що церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Таким чином, держава не може просто так відкараскатися

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень: канд. юрид. наук Шишка Р.Б. (НУВС).

чи стати осторонь процесів відродження духовності. Вона повинна через законодавство активно впливати на зазначені процеси, в противному разі ніша державного впливу буде зайнята впливом інших осіб і використана далеко не на користь українського суспільства та держави.

Якщо ми виходимо з того, що релігійні організації як юридичні особи є різновидом об'єднань громадян, то на них поширюються конституційні та цивільно-правові засади їх утворення, діяльності та припинення. Згідно ст.37 Конституції України, утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриє її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжгромадянської, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення - забороняються. Відповідно, політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань.

Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

У вітчизняній юридичній літературі особливість правового становища релігійних організацій спеціальному комплексному та всебічному дослідженню не піддавалась. Зразу ж зауважимо, що спеціальних досліджень правового становища релігійних організацій, як юридичних осіб, в Україні з позицій цивільного права та публічної доктрини не проводилось. Є певні напрацювання в публікаціях духовного спрямування, але вони носять внаслідок специфіки більше практичний, ніж теоретичний аналіз діяльності релігійних організацій.

Найбільш повно остання представлена в навчальній літературі. Так, Н.С. Кузнецова [3, с.127-128], Р.Б. Шишка і Л.М. Мандрика [4, с.214-215], опираючись на ст.7 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", дають легальне визначення релігійної організації як організації, що створюються з метою задоволення релігійних потреб фізичних осіб сповідувати та поширювати віру, і діють у відповідності з ієрархічною та інституціональною структурою. Ними являються релігійні товариства, управління та центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства, духовні навчальні заклади, а також об'єднання з перелічених організацій. Сам перелік можливих різновидів юридичних осіб релігійного спрямування свідчить про різну їх спрямованість.

Вчені звертають увагу лише на засади і порядок створення та легалізації цих юридичних осіб та наголошують, що з моменту державної реєстрації релігійна організація набуває становища юридичної особи і відповідної правосуб'єктності, судячи з подальшого їх підходу спеціальної чи цільової. Звідси виникає слушне питання - як при спеціальній правосуб'єктності релігійні організації можуть бути засновниками інших юридичних осіб, які займаються видавничою, поліграфічною, виробничою, реставра-

ційно-будівельною, сільськогосподарською діяльністю, частина прибутку яких передається їх засновнику, а також благочинних закладів (притулків, інтернатів, лікарень та ін.). У релігійних організаціях відсутнє формалізоване членство, у зв'язку з чим ч.6 ст.18 зазначеного закону про релігійні організації забороняє їм проводити примусове обкладення віруючих зборами чи іншими сплатами.

Звідси, досить цікаво, що ст.91 ЦК України встановила правило за яким юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. В результаті аналізу її змісту є підстави для того, щоб говорити про наділення всіх юридичних осіб загальною правоздатністю, яку О.П. Кашковський назвав «неограниченною правоспособністю, обходячи котрою організація вправі здійснювати любые види деятельности, не запрещенные законом и самостоятельно определять в каких объемах осуществлять тот или иной вид деятельности, соотношение отдельных видов деятельности в системе деятельности организации» [5, с.27].

Визначення теоретичної основи моделювання правового становища релігійних організацій вбачаємо у встановленні можливості поширення на них спеціальної правосуб'єктності. Крім цього, слід також проаналізувати позитивне право та визначити його концептуальні засади стосовно регулювання діяльності релігійних організацій; уточнити легальне та доктринальне визначення дефініції релігійної організації як суб'єктів цивільного права; провести класифікацію цих суб'єктів цивільного права в залежності від юридично значимих ознак; встановити особливість загальної та спеціальної правоздатності релігійних організацій; розробити пропозиції з удосконалення чинного цивільного та спеціального законодавства, а також рекомендації стосовно практики його застосування. Специфіка юридичної природи релігійних організацій, на відміну від правової природи інших суб'єктів цивільного права, може бути виявлена з урахування прояву загального легального поняття юридичної особи (ст.80 ЦК України), їх видів (ст.81 ЦК), за функціями, метою створення та специфікою діяльності, порядку формування та способам відокремлення майна, та іншим критеріям.

Перш за все, сутність феномену юридичної особи проявляється в тому, що через її створення як певної організованої спільноти людина, як суверен свого природного права, реалізує своє "Я" серед подібних собі. Тим самим досягається концентрація здібностей людини на певній діяльності чи ролі в згуртованій спільноті, розкриваються здібності та творчий потенціал, набуваються такі можливості, які особа самотужки не змогла би реалізувати. Такі колективні утворення (об'єднання) мають тривалий характер. Проте, за можливість розкрити себе поряд з іншими фізичними особами чи на їх тлі – особа фізична, що вступає у юридичну особу, яка засновується на ініціативних добровільних засадах, повинна сплатити певну плату: майнову у вигляді інвестицій чи вступних та членських внесків і особисту – поступитись частиною свого суверенітету й у майбутньому підкорятись велінням, створеної самим, разом з іншими, особи. У зв'язку з зазначеним нам імпонує репрезентована теорія делегувальних повнова-

жень, яка пояснює сутність таких юридичних осіб, що зводиться до того, що "...для задоволення своїх інтересів фізичні чи юридичні особи у тих випадках, коли не можуть від свого імені набувати певних прав як учасники певних правовідносин, то використовують для прикриття своєї діяльності у своєму інтересі конструкцію юридичної особи". Для цього їй делегують частину своїх повноважень [6, с.28], чим обмежують свої права та свободи, і така конструкція у даному разі є виправданою.

Не менш цікавою є термінологічна властивість такого виду юридичної особи. Термін "релігійне об'єднання" є полісемантичним і використовується в релігієзнавстві, соціології та юриспруденції. Тлумачні словники поняття "об'єднання", "організація" здебільше визнають тотожними [7, с.441, 458]. Лише в залежності від напрямку та потреби їх використання вони наповнюються різним змістом, утім числі й правовим. В релігієзнавстві під релігійними об'єднаннями розуміється «отражение сущности и закономерности складывающихся отношений в процессе организации религии» [8, с.62], та виділяються типи таких об'єднань: церква, секта, деномінація, установа секта, містерія та інші [9, с.75]. В соціології релігійні організації – це «прежде всего институализированные социальные образования, которые активно участвуют в общественной жизни нашего общества» [10, с.35].

Встановлення правового навантаження цього поняття, на погляд Г.П. Лупарева, залежить від «адекватного научного определения религиозных организаций, дающего возможность отличать последние от общественных объединений, особенно использующих религиозную идеологию и атрибутику» [10, с.35]. Іншими словами, їх сутність може бути розкрита через категорії "юридична особа", "об'єднання громадян". Складність визначення цього терміну зумовлена існуванням значної кількості релігійних течій, з різним рівнем формалізації та розвитку, різними традиціями і догмами. Можна виділити дві групи ознак релігійних організацій: організаційні, що зближують їх як самодіяльних соціальних формувань з громадськими об'єднаннями (добровільність, рівноправність членів (учасників) релігійних об'єднань, відокремленість від держави); специфічні, що відмежовують релігійні організації як недержавні соціальні структури від громадських об'єднань (мета діяльності, колективне відправлення уча-

сниками релігійного культу, наявність одного віросповідання). Таким чином, релігійною організацією є добровільне, самоуправне об'єднання фізичних осіб, для спільного задоволення своїх релігійних потреб на основі віросповідання певного релігійного культу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // ВВР України. -1996. -№ 30. - Ст.141.
2. Цивільний кодекс України // Голос України. -2003. - № 45-46.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. /О.В. Дзера (кер. авт. кол.), Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін.; За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. -К.: Юрінком Інтер, 2004. -Кн.1. -736 с.
4. Цивільне право України: Курс лекцій: У 6-ти томах. -Т.1. -Кн.2. /За ред. Р.Б. Шишка та В.А. Кройтора. -Х.: Еспада, 2004. -392 с.
5. Кашковский А.П. Правоспособность организации в сфере выбора видов деятельности // Юрист. -2001. -№ 10. -С.25-28.
6. Шишка Р.Б. Юридичні особи як суб'єкти права інтелектуальної власності // Проблема юридичної особи у цивільному праві України: Матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О.А. Пупкіна; м. Харків, 21 травня 2004 р. -Х.: НУВС, ХЕПУ, Вид-во "Прометей Прес", 2004. -С.23-29.
7. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. -М.: Азбуковик, 1999.
8. Кунищын И.А. Правовой статус религиозных объединений в современной России. Дис... канд. юрид. наук /Моск. гос. социальный ун-т, Академия экономики и права. -М., 2000.
9. Борунков Ю.Ф., Яблоков И.Н., Никонов К.И. и др. Основы религиоведения: Учеб. /Под ред. И.Н. Яблокова. -М.: Высшая школа, 2000. -340 с.
10. Лупарев Г.П. Понятие и виды религиозных организаций в СССР // Советское государство и право. -1991. -№ 5. -С.31-34.

Надійшла до редколегії 09.11.2004

ФУЧЕДЖИ В.Д. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ ПОНЯТИЯ "РЕЛИГИОЗНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ"

Исследованы основы и организационно-правовые формы отправления коллективно-религиозных культов и ритуальных обрядов, ведения религиозной деятельности в определенных формализованных организационно-правовых формах.

FUCHEDZHI V.D. LEGAL BASES MODELING OF CONCEPT «THE RELIGIOUS ORGANIZATION»

Bases and organizational-legal forms of departure of collective-religious cults and ritual ceremonies, conducting religious activity in the certain formalized organizational-legal forms are investigated.

**2-4 червня 2005 р. у м. Суми Українська асоціація фахівців трудового права
проводить науково-практичну конференцію
«ФОРМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ У СЛУЖБОВО-
ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ»**